

# GİRİT'İN KAYBI ÜZERİNE YAZILAN BİR PİYES: GİRİT'İN FETHİ 1080

**Hülya ÜRKMEZ**

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hurkmez@sakarya.edu.tr,  
ORCID: 0000-0001-2814-6461

Ürkmez, Hülya. "Girit'in Kaybı Üzerine Yazılan Bir Piyes: Girit'in Fethi 1080". ulakbilge. 70 (2022 Mart): s. 215-229.  
doi: 10.7816/ulakbilge-10-70-03

## ÖZ

Tarihe yön veren olaylar ve şahsiyetler edebiyatçılara zengin bir kaynak oluşturur. Tarihte yaşanan tecrübeler daha sonraki dönemlerde edebi eserlere konu olarak yol göstericiliklerini sürdürürler. Bir yazar veya şair tarih bilinci oluşturmak, ders almak, manevi bünyeyi güçlendirmek ve korunaklı bir dönem eleştirisinde bulunmak gibi birkaç farklı amaçla tarihe yönelir. Selanikli Abdi Tevfik tarafından 1327/1911 tarihinde yazılan Girit'in Fethi 1080 adlı piyeste yazarın milletin manevi gücünü kuvvetlendirmek ve dönem eleştirisinde bulunmak için tarihi bir olayı ele aldığı görülür. Eserde işlenen konu hem yaşandığı dönemde hem de piyes olarak ortaya koyulduğu zamanda güncelliğini yitirmeyen Girit meselesidir. Vatan sevgisinin ve büyük fedakârlıklarla kazanılan vatan toprağının kaybedilemeyeceği düşüncesinin işlendiği eserde Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre (1873) adlı piyesinin etkisi görülmektedir. Girit, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti için stratejik bir öneme sahiptir. Ada'nın fethi yaklaşık yirmi beş yıl süren uzun ve zorlu bir mücadeleden sonra tamamlanmıştır. Piyeste Girit'in fethini tamamlayacak olan Kandiye kuşatması ele alınır. Eserde, geriye dönüşlerle kalenin alınışından yirmi beş yıl önceki Girit'e yapılan ilk seferler ve iki buçuk yıl önceki Kandiye önlerindeki mücadeleler anlatılır. Girit'in Fethi 1080 adlı eserin şimdiye kadar Latin harflerine aktarılmadığı görülmüştür. Kaynaklarda Selanikli Abdi Tevfik ve eserleri hakkında verilen bilgiler sınırlıdır. Bu çalışma ile Girit'in kaybını işleyen bu piyesi inceleyerek Türk edebiyatı tarihine bir nebze de olsa katkı sağlayabilmek amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Selanikli Abdi Tevfik, Girit, Kandiye, tarih, piyes, vatan

*Makale Bilgisi:*

Geliş: 19 Ocak 2022

Düzeltilme: 17 Şubat 2022

Kabul: 6 Mart 2022

© 2022 ulakbilge. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

## Giriş

Bir milletin dünya üzerindeki varolma sürecini gösteren tarih, ait olduğu milletin zaferlerinin yanında yenilgilerini de barındırır. Bir insanın tarihin ona kazandırdıklarından veya kaybettirdiklerinden kendini soyutlaması mümkün değildir. Tarihin seyrini belirleyen olaylar ve tarihe yön veren kişiler edebiyatçılar için mümbit bir kaynak olmuştur. "Milletlerin hayatlarında önemli akisler uyandıran, onların kaderlerinde yönlendirici ve şekillendirici rol oynayan bazı tarihî hadiseler, daha sonraki devirlerde çeşitli eserlere konu olmuştur" (Aytaş, 2002:211). Tarihi olaylar sadece yaşandıkları dönemde değil, kazanılmış bir tecrübe olarak sonraki dönemlerde de milletin benliğinde yer ederler. Bir insanın yaşadığı tecrübeler sonunda yolunu belirlemesi gibi milletler de tarihin kazandırdıklarıyla varlıklarını sürdürürler. Tarihte yaşanan belirleyici bir olay sınırlarını aşip başka milletlere yayılabilir. Bir yazar veya şair sadece kendi tarihine değil, başka milletlerin tarihine de yönelebilir. Bu yakın tarih olabileceği gibi uzak hatta kadim bir tarihin bir sayfası da olabilir. Çoğunlukla tarih bilinci oluşturmak, ders almak ve manevi gücü beslemek amacıyla gidilen tarih, bazen de dönem eleştirisi için korunaklı bir alan olur.

*Girit'in Fethi 1080* adlı piyes 1327/1911'de Selanikli Abdi Tevfik tarafından Girit'in kaybı üzerine kaleme alınmıştır. Yazar hem manevi gücü beslemek hem de dönem eleştirisinde bulunmak için Girit'in fethi sürecindeki bir ana, Kandiye Kalesi'nin alınışına, yoğunlaşmıştır. Eserin daha önce Latin harflerine aktarılmadığı görülmüştür. Yazar ve eserleri hakkında kaynaklarda verilen bilgiler sınırlıdır. Bu çalışma ile Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Girit'in fethinin bir piyes hâlinde ele alınışı incelenerek Türk edebiyatı tarihine bir parça da olsa katkı sağlayabilmek amaçlanmıştır.

"Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adası" olan Girit, aynı zamanda Akdeniz'i Ege Denizi'nden ayıran bir konumdadır. Girit'in kuzey ve güney kıyıları fiziki, beşerî ve iktisadi coğrafya açısından farklılıklar göstermektedir. Güneye göre ulaşma daha elverişli olan kuzey kıyılarında Hanya, Kandiye ve Resmo gibi şehirler bulunur. Ada'nın kuzey kıyılarının diğer yerlerine göre daha çok yağış alması ve alüvyonlu ovalara sahip olması burada ziraatın gelişmesini sağlamıştır. Girit, "korsan yatağı olması ve etrafa güvensizlik vermesi" nedeniyle M. Ö. 69'da Romalılar tarafından zapt edilir ve Ada Roma hâkimiyetine girer. "Girit'i bir iskân bölgesinden ziyade askerî ve iktisadî bir üs olarak kullan(an)" Romalılar, adadaki hâkimiyetlerini sürdürebilmek için İtalya'dan asker getirip Knossos bölgesine yerleştirirler. Ziraata verilen önem Girit'i Romalıların "tahıl ambarlarından biri" yapar. Roma İmparatorluğu bölününce Doğu Roma'da kalır.

Girit'e yapılan ilk İslam akını 673/674 yılında, Emeviler zamanındadır. Akınlar, Abbasiler döneminde devam eder. Bazı yerler alınır. Ada Halife Me'mûn zamanında tamamen fethedilir. Kandiye Girit'e yerleşen Araplar tarafından kurulmuştur. (Tukin, 1996:85). Girit'i geri almak isteyen Bizanslıların 961'de Kandiye'yi almaları üzerine Müslüman halkın bir bölümü adadan ayrılır, "önemli bir kısmı ise din değiştirmeye zorlan(ır)".

"İslam hâkimiyeti sırasında Girit ile Endülüs arasında ekonomik ve kültürel münasebetler devam ettirilmiş ve Kandiye önemli bir ilim ve kültür merkezi olmuştur." Ada bir müddet sonra yeniden Bizans hâkimiyetine girecektir. "Girit, IV. Haçlı Seferi sırasında Bizans İmparatorluğu arazisi taksim edilirken (1202) Montferrat Markisi Boniface'ın payına düştü." Markinin adayı satmaya karar vermesi üzerine Cenevizliler talip olur. Girit sonunda 1204'te 100.000 gümüşe Venediklilere satılır. Venedikliler Ada'ya gerçek anlamda hükmedebilmek için anavatanlarından getirdikleri bir bölüm halkı buraya yerleştirirler. "Hanya, Resmo, Kandiye ve Sitia idarî bölgelerine ayrıl(an)" adada Venedik yönetiminden duyulan hoşnutsuzluk ve Cenevizlilerin kışkırtmasıyla ayaklanmalar çıkar. Yıpranan halkın bir kısmı boyun eğip, bir kısmı Mısır'a göçer. Girit "Venedik'in doğudaki ileri karakolu durumunda" dır. O sırada Anadolu kıyılarında hüküm süren Aydınogulları, Menteşogulları gibi beyliklerle siyasi ve ticari ilişkiler kurarlar. "Osmanlı-Venedik siyasi çekişmeleri sırasında Girit önemli bir rol oyna(r)." Fatih Sultan Mehmet devrinde ilişkilerin bozulması üzerine 1469'da Osmanlı hücumlarıyla karşılaşır. "Bilhassa Kanunî Sultan Süleyman devrinde Venedik ile Osmanlılar arasında çıkan 1538 savaşında en fazla zarar gören yer oldu" (Tukin, 1996:86). 1538'de Barbaros Hayrettin Paşa İtalya Seferi (1533-1537) sırasında Kandiye önüne gelir. Venedik ile Osmanlılar arasındaki anlaşmazlıklar II. Selim döneminde de kendini gösterir. "Kıbrıs'ın fethi sırasında Girit'e de akında bulunul(ur)." "Esasen Trablus, Tunus ve Cezayir denizyolları üzerinde önemli bir stratejik noktada bulunan Girit adasının Venediklilerin elinde bulunması, Doğu Akdeniz'deki Türk hâkimiyeti bakımından ciddi bir engel teşkil ediyordu." Venedikliler burada Osmanlılara karşı hâkimiyetlerini sürdürebilmek için bazı tedbirler alırlar.

"IV. Murad zamanında ortaya çıkan Avlonya hadisesini Sultan İbrâhim döneminde Sünbül Ağa olayının takip etmesi, iki devlet arasında başlayan savaşın görünür sebebinin oluşturdu." (Tukin, 1996:87) Kandiye'nin fethinden sonraki yüz elli yıllık süre içinde Ada'da önemli bir olay olmaz. Mora ve Adalar'da Rumlar tarafından başlatılan isyanlar Girit'e de sıçrar. 1821'de gayrimüslimler Apokorono ve Hanya köylerinde ayaklanırlar (Tukin, 1996:89). Girit'te 1821'den itibaren başlayan isyanlar XIX. yüzyıl boyunca dönem dönem tekrarlanır. Girit Meclisi 5 Ekim 1908'de Ada'nın Yunanistan'a bağlandığını ilan eder.

Osmanlı Devleti bu ilhaka karşı çıktı. Fakat Girit adasındaki büyük devletlerin kuvvetlerinin çekilmesiyle 27 Temmuz 1909 tarihinde Osmanlı Devleti adadaki hâkimiyetini Balkan Harbi'nin ardından fiilen Londra (30 Mayıs 1913) ve Bükreş (10 Ağustos 1913) muahedeleriyle de resmen kaybetti (Gemici, 2009: 284).

Bugün Iraklion (Herakleion) adıyla anılan ve Girit'in kuzey kıyısında yer alan Kandiye Ada'nın en büyük şehridir. "Minos uygarlığının merkezi olan Knossos şehrin hemen yakınında yer almaktadır. Şehir, Girit'in Araplar tarafından fethinden sonra eski yerleşme yerinin hemen yakınında bir kale olarak kurulmuştur." Araplar tarafından Rabazulhendek veya Hendek şeklinde adlandırılan bu yer, Grekçe ve İtalyancada Kandaka, Kandika; Avrupa kaynaklarında Candia/Candie olarak anılır. "Osmanlılar, Girit seferi sırasında yaklaşık yirmi üç yıl süren bir abluka ve kuşatmanın ardından anlaşma yoluyla şehri teslim aldılar (9 Rebiyülahir 1080/6 Eylül 1669)." Kandiye, Osmanlı kuşatması sırasında "müstahkem bir kaleşehir durumunda" dır ve "tabyalı tahkimat sistemine göre korun"maktadır. "Bir yerleşim yeri olmaktan çok askerî bir üs özelliği taşıyan Kandiye, Osmanlı idaresi kurulduktan sonra sivil iskânın etkisiyle bir yerleşim merkezi hâline geldi." Venedikliler zamanında Anadolu, Uzakdoğu ve Hindistan'dan gelen malların Avrupa'ya aktarılmasına aracılık eden şehir, hareketli bir ticaret merkeziyken uzun kuşatma nedeniyle terkedilmiş, ticaretteki canlılığını kaybetmiştir. Kandiye, XVIII. yüzyılda askerî üs olmaya devam eder (Gülsoy, 2002:303-305).

### ***Girit'in Fethi 1080'***

1821'den itibaren Girit'te vuku bulan olaylar ve Müslüman halkın yaşadıkları edebiyatçıların eserlerine de yansır. Töre, Metin And'ın verdiği bilgiye dayanarak "milli piyes" olarak tanımlanan *Girit* ve yedi perdelik *Girit ve Kandiye Mazlumları* adlı piyeslerin 1911'de sahneye konulduğunu belirtir. Celal Nuri'nin *Kandiye Burcunda* adlı eseri bir süre yasaklanmış sonra oynanmasına izin verilmiştir. Bunların dışında Girit üzerine yazılan ve bugün metni elde olan iki piyesin olduğuna yer verir. "Bunlardan ilki Girit'in tarihî geçmişi hatırlanarak o günlere bir direniş gücü vermek amacıyla yazılmış olan Selanikli Abdi Tevfik'in yazdığı *Girit'in Fethi* adlı piyestir." Metni elde bulunan ikinci eser olarak Tahsin tarafından yazılan *Girit*<sup>ii</sup> adlı eseri anar (2009:2290). Şengül, Girit'in kaybı üzerine yazılan piyeslerde, "bu adanın Akdeniz'in kalesi olduğu, bu kalenin sağlam tutulmasının Anadolu'nun korunması anlamına geldiği düşüncesi(nin) işlen(diğini)" belirtir. Selanikli Abdi Tevfik'in *Girit'in Fethi 1080/1699* (1327/1911) ve Musahipzâde Celal'in *Köprülüler* (1910) adlı eserlerinin bu konu üzerine kaleme alındıklarını söyler (2009:1944). Bu piyeslere Burhanettin Bey topluluğu tarafından temsil edilen *Girit'in Sonu* (1911) adlı eseri de ekler (And, 1971:220'den aktaran Şengül, 2009:1944). Akı, bu dönem piyeslerini değerlendirirken *Girit'in Fethi 1080* adlı eser hakkında "Ada'nın Türkler tarafından uzun bir kuşatmadan sonra alınabileceğini anlatır, ama kolayca hediye edilişini kınar." şeklinde bir değerlendirmede bulunur (1989:211).

Selanikli Abdi Tevfik<sup>iii</sup> tarafından kaleme alınan *Girit'in Fethi 1080* adlı piyes, 1327/1911 tarihinde yayımlanmıştır. Başlığın altında "tarihî ve millî dram" ibaresi bulunmaktadır. Kapağında Türk bayrağı ile IV. Mehmet ve Fazıl Ahmet Paşa'nın temsili çizimleri yer alır. Kapağın iç kısmında yer alan fotoğrafın Selanikli Abdi Tevfik'e ait olduğu tahmin edilmektedir. Yazar, eserin başında yer alan "Bir İki Söz" başlıklı yazıda, neden böyle bir eser kaleme aldığını ve eseri yazarken nelere dikkat ettiğini açıklar. Yine kitabın başında Cenap Şehabettin, Necip Asım ve Hüseyin Daniş'in bu eserle ilgili değerlendirmeleri bulunur. Bu durum Selanikli Abdi Tevfik'in eseri yayımlamadan önce bu kişilere gönderip görüş aldığını göstermektedir. 109 sayfa olan piyes 3 perde ve 1 tablodan oluşur. 1. perde 14 meclis, 2. perde 14 meclis, 3. perde 7 meclislik 1. kısım ve 3 meclislik 2. kısımdan ibarettir.

Selanikli Abdi Tevfik, eserin başında bulunan "Bir İki Söz" başlıklı bölümde, Türk tarihinin şanlı sayfalarından birini göstererek halka bir yardımda bulunmak istediğini belirtir. Eseri yazmadan önceki hazırlık evresi hakkında bilgi verir. "Vakayi-i tarihiyemiz arasında 'Girit'in fethi' en mühim bir kısım işgal ediyor: Yirmi beş sene muharebe!" diyerek Türk tarihi içinde Girit'in fethine dikkati çeker. Böyle bir piyes yazmadan önce çeşitli tarih kitaplarını okuyarak hazırlıkta bulunmuştur. Girit'in fethiyle ilgili bir eser yazmak istediğinde bu Ada'nın fetih sürecinde Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa devrindeki iki buçuk yıl süren muharebeleri "pek ruhlu bulmuş" (s. 3), bu dönemle ilgili evrakı toplamıştır. 12 Nisan 1326/25 Nisan 1910'da *Girit'in İtmâm-ı Teshiri* adıyla bir piyes yazmaya başladığını söyler. Eser yayımlanmadan önce adının *Girit'in Zaptı* şeklinde de anıldığı görülmüştür (Cenap Şehabettin, 1327/1911:5). Yazdığı bu eserde, Girit'teki son savaşların çeşitli evrelerinin bulunduğunu belirtir. Tarihî olayları meşhur tarihlerden iktibas ederek kronolojik olarak sıraladığını söyler. Selanikli Abdi Tevfik daha sonra tarihî piyes yazarken dikkat edilmesi gereken hususları sıralar:

-Öncelikli olarak dil meselesini ele alır. Eserde konu edinilen 1699'daki Türkçeyle eserin kaleme alındığı 1911'de kullanılan Türkçe arasında büyük farklar olduğuna dikkati çeker. Tarihî olayların yaşandıkları dönemin diliyle yazılması gerektiğini savunur.

-Dikkat çektiği ikinci nokta kıyafet (kostüm) meselesidir. XVII. yüzyılda cereyan eden bir olayda yer alan şahısların o zamanın elbiselerini giymeleri gerektiğini belirtir.

XVII. yüzyılı konu edinen bir piyesin o dönemin dil özellikleri dikkate alınıp yazılmadığı ve şahıslara o döneme ait kıyafetler giydirilmediğinde aslını kaybedeceğini ileri sürer. "O piyeste 'couleur locale' bulunmaz ki bu pek büyük bir hatadır" der. Yazar böyle bir hataya düşmemek için eserin yazıldığı dönemdeki dilin mümkün olduğu kadar sadeleştirilmesi gerektiğini söyler. Yazının sonunda 7 Kânunuevvel 326/20 Aralık 1910 tarihi vardır. Selanikli Abdi Tevfik kitabın "hakk-ı telif(nin) nısfını 'Muavenet-i Milliye' Cemiyetine hibe ed(er)" (s. 4).

Cenap Şehabettin eserin başında yer alan değerlendirmesinde, tiyatronun edebi türler içinde en zoru olduğu, kalem tecrübelerinde varılacak en son merhale olduğu hâlde gençlerin ilk olarak tiyatro yazmaya başlamalarına dikkati çeker. Avrupalı yazarlar için tiyatro eseri yazmak olgunluk dönemi eseriymiş Türk edebiyatında bunun aksinin olduğunu belirtir. Bunu tiyatro yazmanın kolay olduğu inancına bağlar. "Tashihi-efkâr etmeliyiz: Sanat-ı temaşa güç, ince, her hatvede müellifin ayağını arızalı zeminlere düşürecek bir şeydir; ancak pek tecrübeli kalemler pek sermayeli dimağların saye-i rehberisinde o kaygan yolda tehlike-i sukuttan kurtulabilir" der (Cenap Şehabettin 1327/1911:5). Cenap Şehabettin, yazarın gönlünü hoş etmek için iyi bir eser yazarak başarılı olduğunu söylemeyeceğini belirtir. Eserin eksikliklerini yazarın gençliğine ve tecrübesizliğine bağlar. Ona göre bu yolda başarılı olmak için önce çok okumalı sonra yazma denemelerinde bulunulmalıdır. Böyle bir eser yazarken tarihî gerçeklere bağlı kalmayı eserde aranacak özelliklerde ilk sırada görür. "Sahnedeki bir dilim tarih değil bir sahife-i tarihin ruha, ruh-ı temaşakerâne tabetmesi lazım gelen fikr ü his canlanmalı" dır (Cenap Şehabettin 1327/1911:6).

Necip Asım, gençliğini tiyatrodan mahrum geçirdiği için bu eserin edebi şekli hakkında bir şey söyleyemeyeceğini belirtir. Piyeste anlatılan olayın ve kullanılan dilin gerçeğe uygun olduğunu söyler. "Mekteb-i edeb" diye nitelendirdiği tiyatrodaki hayatın hemen her yönüyle ele alındığında edebi çevrelerce takdirle karşılanacağına yer verir (Necip Asım 1327/1911:7).

Fazıl Ahmet Paşa, Girit serdar-ı ekremi ve sadrazam olarak şahıs kadrosunun başındadır. Ahmet Sezai Paşa Girit kumandanı, Ankebut Ahmet Paşa sağkol kumandanı, Vezir İbrahim Paşa Halep beylerbeyi, Karakulak Ahmet Ağa ve Murat Ağa yeniçeri ağaları, Mehmet Zülfikar kul kethüdası, Penayut Efendi Divan-ı Hümayun tercümanı, Hasan Ağa silahtar, Hasip Efendi yeniçeri kıyafetli bir kız, Adnan Efendi doktor görevleriyle piyeste yer alırlar. Bunların yanında hem asker hem de Fazıl Ahmet Paşa'nın kardeşi kimliğiyle Mustafa Bey, Fazıl Ahmet Paşa ve Mustafa Bey'in annesi olarak Ayşe Hanım, gençler arasındaki gönül anlaşmazlığını çözmekle görevli Muazzez Hanım görülür. Küçük tezkereci, isimsiz yeniçeriler ve elçiler vakanın ilerleyişinde karşımıza çıkan şahıslardır.

Piyes, Kandiye Kalesi'ni uzaktan gören bir çadırda başlar. Askerler yirmi dört yıldır süren mücadelenin sonuçsuz kalmasından huzursuzdur. Donanmaya sahip olmayış Kandiye'nin fethini geciktirmiştir. Kale eğer denizden kuşatılamıyorsa karadan kuşatılmalıdır. Bu durumda asıl belirleyici olan askerlerin manevi gücü olacaktır. Askerler bedenlen olduğu kadar manen de güçlü olmalıdırlar. Komutanların endişesi askerin cesaretinin kırılmasıdır. Bir an önce savaşa başlayarak belirsizliğin önüne geçilmek istenir. Ordunun başında Fazıl Ahmet Paşa vardır. O da Kandiye'nin bir an önce alınmasını ister. Padişah'tan alınan mektuptan savaşın bir yıl daha uzaması hâlinde Osmanlı Devleti'nin asker ve mühimmat yetiştiremeyecek duruma geleceği öğrenilmiştir. Padişah, bu savaşın ülkeye verdiği yorgunluk ve sıkıntıya bir son verilmesi gerektiğini söylemiştir. Mektupta yazılanlara şaşırان Fazıl Ahmet Paşa, padişahın bu konuda aldatılmış olabileceğini düşünür. Savaşmak isteyen askeri de memnun edecek bir cevap yazar. Kalenin kuşatılmasıyla ilgili gelişmeleri belirttiğinden sonra on günlük işleri kaldığını söylemiştir. Elçilerin sulh tekliflerine sıcak bakılmamasını istemiştir. Gelecek karşılık merak edilir. İki esirin kaçtığı haberi alınır. Fazıl Ahmet Paşa onların hilelerine aldanmamak gerektiğini söyler. Askerlerin korkuya kapılmamaları, manevi güçlerini kaybetmemeleri konusunda dikkatli olunmalıdır. Girit kumandanı Ahmet Sezai Paşa, askerlerde korku olmadığını dört asra yakındır şan kazanan bu milletin yenilmeyeceğini belirtir. Kanları pahasına elde ettikleri kaleyi para karşılığında kaybetmeyeceklerdir. Fazıl Ahmet Paşa buraya ticaret için gelmediklerini belirtir. Onlara Venediklilerin altınları değil, Kandiye gereklidir. Fazıl Ahmet Paşa, Girit'in alınacağı umuduyla yaşamıştır. Osmanlı toprağı olmama ihtimalini bir an bile düşünmemiştir. Ölse de Girit'ten ayrılmayacaktır. Venedik'e İspanya, İtalya, Malta, Fransa'dan gelen yardımlar onları korkutmamalıdır. Hiçbir maddi güç Osmanlı askerinin azmini kıramayacaktır. Umutsuzluğa düşülmemesi sık sık tekrarlanır. Fazıl Ahmet Paşa düşmana hücum edileceğini söyler. Hasibe, asker kılığına girerek âşık olduğu Karakulak Ahmet Ağa'nın ardından savaşa gitmiştir. Düşmana yapılacak yeni hücumda sevdiğinin yerini alarak onu korumak ister. Ahmet Ağa'nın yerinde kalacağını söylemesi üzerine birinin sağ diğerinin sol taraftan hücum etmesi çözümü bulunur. Hasip'in fiziki özellikleri ve tavırları çevresinde kadın olduğuna dair şüpheler uyandırır. Gelen Venedik elçileriyle Divan-ı Hümayun tercümanı Penayut Efendi görüşür. Elçiler kaleden vazgeçmelerini isterlerse bunun mümkün olmadığı söylenecektir. Bir ara askerin arasında casus olduğu haberi telaşa neden olur. Casuslar hileyle Osmanlı'nın gücünü öğrenmek istemişler fakat askerler bu hileye kanmamışlardır. Düşman, Osmanlı ordusunda bozgunluk çıkarmak istemektedir. O sırada Osmanlı gemileri

Kandiye'ye varır. Gelen Osmanlı gemilerini karşılama konusunda tartışma yaşanır. Eğer top atarak karşılanırsa sevinçleri ortaya çıkacak, düşman tarafı kuvvetin azaldığını anlayacaktır. Donanma diye "dört beş parça gemi"nin gelmesinden umutsuzluğa düşenler vardır. Hasip Efendi umutsuzluğa düşülmemesini, Osmanlının daha güçlü gemiler yapmaya muktedir olduğunu söyler. Sokollu devrini örnek gösterir. Aralarında bu devrin Sokollu devri olmadığını düşünenler de vardır. Osmanlı gemileri atılan topraklarla selamlanır. Padişah asker ve mühimmat göndermiştir. Gelen asker sayıca düşman güçlerinden azdır fakat hepsi seçmedir. Bir gün sonra Kandiye'ye karadan hücum yapılacaktır. Fazıl Ahmet Paşa elçilerle müzakere yapar. Düşmana karşı hücumlar yeniden başlar. Kış aylarında ara verilen kuşatmaya geçen kış ara verilmese de bir fayda görülmemiştir. Düşmana sürekli yardım gelmesi bozguna uğrama korkusu yaratır. Karakulak Ahmet Ağa, Osmanlının kendilerini askersiz bırakmayacağını söyler. Fazıl Ahmet Paşa'nın siyasi tedbirleri sayesinde Venediklilerin kaleyi teslim edeceklerine inanılır. Kandiye'nin alınmasıyla Girit'in fethi tamamlanacaktır. Herkes yarına umut bağlar. Fazıl Ahmet Paşa padişahın gelen fermanı okur. Padişah, iki yıldır verilen mücadeleyi bildiğini, bu yıl kalenin zaptını istediğini söylemiştir. Kalenin teslim günü Hasip'in de kaderi belirlenecektir. Elçilerle müzakereler yapılır. Eser, Kandiye Kalesi'nin anahtarlarının teslim alınışıyla biter.

Selanikli Abdi Tevfik, Girit'in fethi sürecinde Fazıl Ahmet Paşa zamanındaki iki buçuk yıl süren muharebeleri "pek ruhlı bulmuş" (1327/1911:3) olduğundan bu döneme yoğunlaşır. Piyeste Kandiye Kalesi'nin fethinin son birkaç ayı anlatılır. Geriye dönüşlerle Ada'nın fethinin başlangıcı ve iki yıl önceki Kandiye'deki muharebeler özet bilgiler hâlinde verilir.

Yazar, tarihi bir konuyu ele alarak eseri iki yönden işlek hâle getirir. Biri milletin zor anında tarihten güç alınması, diğeri içinde bulunulan dönemin eleştirilmesidir. Selanikli Abdi Tevfik, vatan toprağının kaybedilmemesi için milleti gayrete getirmek ister. Bunu yaparken tarihin şanlı sayfalarına yönelir. Yazar tarihten güç alışı iki şekilde yapar. Öncelikle hâlihazırdaki olumsuzluğu giderebilmek için tarihin kahramanlıklarla dolu bir safhasını işleyerek gününün insanına kendine güven duygusu ve mücadele azmi vermek ister. Bir yazar olarak kendisinin uyguladığı bu yöntemi eserindeki şahıslara da tecrübe ettirir. Kandiye'nin fethi zorlu bir süreçtir. Onlar da bu zorlu süreçte tarihe yön veren olayları ve kahramanları anarak güç kazanırlar. Böylece fetih için dayanma gücü, mücadele azmi sürekli kılınır. Manevi bünye tarihteki başarılarla beslenir.

Selanikli Abdi Tevfik, böyle bir eser yazarak aynı zamanda kendi dönemine eleştiri getirir. Bunu iki şekilde ortaya koyar. Eserde Fazıl Ahmet Paşa Kandiye'nin alınması ve Girit'in fethinin tamamlanması umuduyla yaşamaktadır. Fakat padişahın bu konuda, çevresindeki kötü niyetli kişilerin etkisiyle, gereği gibi davranmadığını görür. Fazıl Ahmet Paşa'nın uyanık kişiliği ve aldığı siyasi tedbirler sayesinde bu durum Osmanlıların lehine çevrilir. "Kimi araştırmacılar, konusu Türkiye dışında geçen ve başka memleketlerin tarihi ile alakalı olan tiyatro eserlerinde, kendi yönetim biçimimize ve devlet anlayışımıza yönelik dolaylı eleştirilerin olduğunu söylemişler ve bu konuda örnekler vermişler" (Aytaş, 2002:240) ise de burada yazarın böyle bir yol izlemediği görülür. Selanikli Abdi Tevfik dönem eleştirisi için yabancı veya uzak bir tarihî olayı değil, Türk tarihinin iki yüz kırk yıl önceki bir safhasını alıp işler. Girit'in vatan toprağı olma meselesi iki yüz kırk yıl önce olduğu gibi eserin yazıldığı tarihte de güncelliğini korumaktadır. İşlenen tarihi dönem, ele alınacak meseleye sağlam bir zemin teşkil eder. Yazarın Girit'in tamamen elden çıkmak üzere olduğu bir dönemde, adanın uzun ve zorlu bir mücadeleyle fethini konu alan bir eser yazmasını tesadüf veya özel bir ilgiyle açıklamak mümkün değildir. Eserin bütününe yayılan Girit'in vatanın bir parçası olduğu ve kaybedilemeyeceği düşüncesi korkulan sona gelindiğini gösterir. "Girit'in tarihî geçmişi hatırlanarak o günlere bir direniş gücü vermek amacıyla yazılmış olan" (Töre, 2009:2290) eserde, "uzun bir kuşatmadan sonra alınan adanın kolayca hediye edilişi kına(n)" maktadır (Akı, 1989:211).

### **Yeniçeri Kıyafetli Bir Kız: Hasibe/ Hasip Efendi**

Piyeste beşerî bir duygu olan aşkın geniş yer tuttuğu görülür. Kandiye'nin fethi için verilen mücadelelerle Hasibe ile Karakulak Ahmet Ağa'nın aşkı ve Mustafa Bey'in Hasibe'ye duyduğu karşılıksız aşk dönüşümlü olarak işlenir. Aşk üzerine düzenlenen konuşmalar çoğu kez bir hücum haberiyle ya da bir top sesiyle kesilir ve savaş ortamına girilir. Hasibe'nin asker kılığına girerek sevdiği adamla beraber kalenin fethine katılması başlı başına bir motif olarak yetecekken yazar kişiler arasındaki çatışmayı kuvvetlendirmek için bu bahse üçüncü kişi olarak Mustafa Bey'i de dâhil eder.

Kılık değiştirme "karşı cinsin giydiği kıyafetleri giyme" (cross-dressing), çoğunlukla tek bir cins üzerinden tanımlanmış "kılık değiştirenler (cross-dresser), biyolojik olarak erkek ancak görünüş/davranış olarak kadın olan bireyler olarak kabul edilmişlerdir. Bu durum sadece erkek cinsle sınırlandırılmaz. "Tarih boyunca kılık değiştiren kadınların varlığı, yaygın kabulün yanlışlığını net bir şekilde ortaya koyar." Kılık değiştirmenin günlük kullanımda daha çok "olumsuz" çağrışımlar yapacak şekilde kullanılmaya başladığını belirten Oktay, kelimenin "toplumun kendilerine uygun gördüğü cinsiyet kalıplarını geçici ya da kalıcı nedenlerle reddeden

cinslere işaret e(ttiğini)" belirtir (2020:338).<sup>iv</sup> Tarih boyunca farklı bölgelerde kadının kılık değiştirdiği görülmüştür. Oktay buna, çarpıcı ve yaygın olarak bilinen Jeanne d'Arc'ı (1412- 1431) örnek verir.

"Fransızların ulusal tarihinde yer edinen Jeanne kısa saçları, pantolonu, zırhı ve atıyla bir erkek kimliğine bürünür. Bu değişim, Jeanne d'Arc'ın vatan savunmasına erkeklerin yanında rahatça katılmasını ve başarılı olmasını sağlarken, bir yandan da yargılanmasına ve yakılmasına neden olur." (Oktay, 2020: 339-340).

Diğer bir örnek Çin'de anlatılan "erkek kıyafetleri giyerek ve kimliğini gizleyerek hasta ve yaşlı babasının yerine –erkek kardeşi çok küçük olduğu için- savaşa giden bir kadın" olan Hua Mulan'dır. (Edwards, 2010: 179-180'den aktaran Oktay, 2020:340).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki toprak kayıplarıyla beraber Jeanne d'Arc ve Hua Mulan gibi kadın tiplerinin Osmanlı toplumunda da görüldüğünü belirten Oktay, "Nitekim bu dönemlerde cephe gerisinde 'kadına özgü' işler yapan kadınların yanında aktif olarak savaşa katılan ve önemli roller üstlenen kadınlar da vardır" der. Nene Hatun, Asker Saime, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Fatma Seher Hanım, Binbaşı Ayşe, Gördesli Makbule, Nezahat Onbaşı, Süreyya Sülün Hanım şahsında bunları örnekendirir. (Kurnaz, 1996: 257-268; Şahin ve Şahin, 2013: 53-72 aktaran Oktay, 2020:340).

Kadının kılık değiştirerek savaşa gitmesi konusunda her ne kadar Jeanne d'Arc ve Hua Mulan hatırlansa da Namık Kemal buna yerli bir kaynak gösterir. Namık Kemal, Abdülhak Hamit'e yazdığı bir mektupta Kars'ta olduğu sırada böyle bir olaya şahit olduğunu söylemiştir. "Kırım muharebesinde bir Kürt kızı nişanlısının arkasına düşerek gönüllü nefer yazılmış, Kars'a kadar gelmiş, bir taburun trampetçiliğinde bulunduğu hâlde şehid olmuştu" diyerek cenazesini gördüğünü belirtmiştir (Tansel, 1940:84'ten aktaran Aytaş, 2002:279).

Namık Kemal'in (1840-1888) *Vatan yahut Silistre* (1873) adlı piyesinin "sadece devrinde değil, Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen zaman içinde defalarca sahneye konul (duğunu)" söyleyen Yalçın, bu piyesin "kurulan her yeni tiyatro kumpanyasının repertuvarında ilk sırayı al(dığını)" belirtir. "*Vatan*" adıyla tanınan piyes İstanbul dışında Mısır, Kırım, Azerbaycan, İran gibi memleketlerde de sahnelenir. Piyas, kendisinden sonra savaşı konu edinen, genellikle müdafaa muharebelerini işleyen piyesleri etkilemiştir. "Bu tarz harpleri işleyen piyeslerde *Vatan* piyesinin Zekiye'si motif olarak kullanılmıştır" (2002:24).<sup>v</sup> Şengül, *Girit'in Fethi 1080* adlı piyeste "tıpkı Zekiye gibi kılık değiştirerek Kandiye Kalesi'ne gelen ve sevdiği Karakulak Ahmet Ağa'yı her türlü tehlikeden korumaya çalışan Hasib'le karşılaş(ıldığını)" belirtir. Hasip'in Ahmet Ağa'ya duyduğu bu aşk, ona zamanla vatan sevgisi de kazandırır (2015: 537).

Piyeste asker kılığına girerek sevdiği erkeğin ardından savaşa giden Hasibe, çocukluğundan beri Karakulak Ahmet Ağa'yı sevmektedir. Başta Fazıl Ahmet Paşa olmak üzere çevresindekiler, tavırları ve bazı fiziksel özelliklerinden dolayı onun kadın olduğundan şüphelenmektedirler. "Hasip'in sedası(nın) pek ahenktar olması", "her tavrında bir kadın letafeti" bulunması, "yumuk yumuk eller(i)" (s. 21) Fazıl Ahmet Paşa'nın dikkatini çeker. Ahmet Ağa'yla konuşurken sararması, ona mahzun bakması, onu kendine has şekilde seveceğini söylemesi, "Bir samimiyetle, yürekten bir muhabbetle seveceğim." demesi Fazıl Ahmet Paşa'nın şüphelerini artırır. Hasip'i ilk gördüğü andan itibaren şüphelenen Fazıl Ahmet Paşa'nın şüphesi gittikçe artar. Onun kadın olmasından korkar. "Şüpheli bir kimesnenin askerler arasında bulunması doğru değildir" diyen Fazıl Ahmet Paşa, Hasip'i daha iyi anlayabilmek için onun sözlerine, tavırlarına daha çok dikkat etmeye başlar. Vezir İbrahim Paşa'nın iki yıldır Kandiye önlerinde olan Hasip'in kadın değil "şehirli bir çocuk" olduğunu söylemesi üzerine Fazıl Ahmet Paşa bu ifadeyi "şehirli bir kız" diye düzeltir. (s. 22). Hasip'in olağan dışı hâlleri Adnan Efendi'nin de dikkatini çekmiştir. Onu "şaşılacak bir mahluk" (s. 60) olarak niteler.

Karakulak Ahmet Ağa da Hasip'te "erkeklerde bulunmayan bir zarafet" olduğunu düşünür. Bıyık ve sakalı olmasa ona "asker kıyafetine girmiş bir kadın" gözüyle bakacaktır. Ahmet Ağa onun "güzel bir kadın kadar cazibedar" (s. 34) bir erkek olduğunu söyler. Çok hassas olmasını bir sevdaya düşmüş olabileceğine bağlar. Hasip burada kalbindeki sevdayı teslim edecek bir yürek olup olmadığını sorduğunda Ahmet Ağa ona esirelerden birini sevebileceğini söyler. Bunun yanında ona asla bir kadını sevmemesini öğütler. "Sevda en metin yürekleri girdiği dakikada kuvvetsiz düşürür" (s. 35) der. Hasip, Ahmet Ağa'nın sevdanın geçici bir his olduğunu söylemesi üzerine mahzunlaşır. Ahmet Ağa, "candan iki dost gibi yaşamaya ant iç(tikleri)" (s. 36) için Hasip'e kendisinden bir şey saklamamasını söyler. Hasip bir sevdaya düştüğünü, karşılık bulursa mutlu olacağını, sevgisine karşılık bulamasa da sevmeye devam edeceğini söyler. Sevilmediğinde gerekirse yalnız yaşayacak, intikam alma ya da kendini öldürme gibi yollara sapmayacaktır. Onun "kadın gibi söyl(eyişinden)" şüphelenen Ahmet Ağa, eğer kadınsa kendisiyle evlenmesini ister. Hasip ise kadın olduğunu inkâr eder. Nedenini bilmediği bir his Ahmet Ağa'ya Hasip'i sevdirmektedir. Bir erkeği sevmenin tuhaflığını farkında olan Ahmet Ağa Hasip'in kız olduğunu tekrarlar. Onların neredeyse kendilerini açık edecek olan konuşmaları duyulan bir top sesiyle kesilir.

Fazıl Ahmet Paşa tarafından düşmanın durumunu tespit etmek üzere görevlendirilen Ahmet Ağa bu kutsal görevin "müjde"sini verir. Hasip ölmesinden korktuğu için buna itiraz eder. Ahmet Ağa bunun herhangi bir ölüm değil, şehitlik olduğunu söyler. Hasip gitmemesi için yalvarır hatta beraber kaçmayı teklif eder. Buna öfkelenen

Ahmet Ağa, Hasip'e "adi kalpli" (s. 70) olduğunu, vatan için mücadele etmediği gibi kendini de böyle yüce bir görevden mahrum etmek istediğini söyler. Hasip Ahmet Ağa'nın önüne geçerek kendisini çiğneyip gitmesini ister. Daha da öfkelenen Ahmet Ağa, Hasip'i kaldırıp sarsarken Hasip bayılır, başındaki kalpak düşer, saçları ortaya çıkar. Erkek kılığına giren kadının kendini ele vermesi çoğu kez saçlarının görünmesiyle olur ve kadın cinsiyetini açıklamak zorunda kalır (Oktaç, 2020: 342). Boğuşma sırasında Hasip'i öldürdüğünü zanneden Ahmet Ağa, kılıcıyla kendi canına kıyacakken kız kendine gelir. Bu defa o Ahmet Ağa'dan savaşa gitmesini ister. Ahmet Ağa gitmeyeceğini, Hasip'le birlikte oradan kaçacağını, onu sevdiğini söyler. Hasip'in beni seviyorsan git demesi üzerine görevine döner. O sırada yanına gelen Fazıl Ahmet Paşa, Hasip'e "kızım" diye seslenir. Hasip, böyle tehlikeli ve sonunda ölüm olan bir göreve Ahmet Ağa'yı gönderdiği için Fazıl Ahmet Paşa'ya sitem eder. Göndermemesi için yalvarır. Fazıl Ahmet Paşa Kandiye Kalesi'nin anahtarları teslim alındığı gün kavuşacaklarını söyler. Bir hafta sonra Kandiye alınacağı için uzun süre beklemeyecektir. Hasip'in kaderi Kandiye'nin kaderine bağlıdır.

Hasip Kandiye kalesi alındığı gün ya mesut olacaktır ya da bedbaht. Saadeti burada bulacağını umut ederek "kendilerinden emin olduğu dostları(yla) Girit'e gel (miştir)" (s. 32). Fakat burada isteğine ulaşamamıştır. Sevdiği Ahmet Ağa sürekli ondan uzak durmaktadır. "Saadet benden uzaklaştıkça, mukaddes bildiğim askerliğe sarıldım... Ateşler içine atıldım... Vatanım uğrunda ölmek, bana saadet bahş olacaktı... Fakat ölmedim" (s. 33) diyen Hasip, askerliğe sarıldıkça, düşmanlarla savaştıkça mutluluğun kendisinden uzaklaştığını söyler. Şimdiye kadar mutlu olamayan Hasip, bu konuda gelecekte de umutlu değildir. Hasip kimsesizdir. Ahmet Ağa'nın annesini, babasını, kardeşlerini tanımaktadır. Ahmet Ağa'nın kendini tanımayışına sitem eder.

Yazar, Karakulak Ahmet Ağa'nın karşısına onun zıddı olan Mustafa Bey'i koyar. Onu aşk ve vatan duygusu arasında bocalatır. Ahmet Ağa da bir anlık böyle bir tereddüt yaşamıştır. Mustafa Bey ölçsüz ve yakışsız davranışlarıyla çevresini, özellikle ağabeyi Fazıl Ahmet Paşa'yı meşgul eder. Yazar zaman zaman Mustafa Bey'e vatanla, askerlikle ilgili olumlu sözler söyler. Bununla zaafı olsa dahi her Osmanlı askerinin içinde vatanına karşı sorumluluk taşıdığını göstermek ister.

Selanikli Abdi Tevfik eserin başına koyduğu "Bir İki Söz" adlı yazıda "Bu piyeste Girit'in son muhârebâtının safahat-ı muhtelifesi bulunacağı gibi bir vaka-i âşıkâne karşısında da merbut ve hayran kalınacaktır. Vaka-i âşıkâneneden bahsetmek zaittir." (1327/1911:3) demektedir. Yazar bu aşk hikâyesini bir plan dahilinde Kandiye'nin fethiyle dönüşümlü olarak işler. Hasibe ile Ahmet Ağa'nın aşkı eserde geniş yer tutar. Bu çerçevede değerlendirilecek olan Mustafa Bey'in Hasibe'ye duyduğu karşılıksız aşkla konu daha da genişler ve dağılır. Asıl konuya gölge düşer.

### **Girit Meselesine Şanlı Bir Netice Veren Fazıl Ahmet Paşa**

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa (1635/1636-1676) Köprülü Mehmet Paşa'nın oğludur. Babasının ölümü üzerine veziriazamlığa tayin edilir (1661). "Babasından iç meseleleri büyük ölçüde halledilmiş bir ülke devralan Ahmet Paşa, on beş yıl süren sadrazamlığı döneminde daha ziyade dış meselelerle meşgul ol(ur)" (Özcan, ty:260). "Yıllardır kuşatma altında tutulan Kandiye alınarak bu meseleyle bir son verilmeğe isten"diğinde Fazıl Ahmet Paşa Girit Seferi'ne çıkar (11 Zilkade 1076/15 Mayıs 1666). Kuşatma 1 Zilhicce 1077/25-26 Mayıs 1667'de başlar. 19 Rebiyülahir 1080/6 Eylül 1669'da Kandiye'nin teslim şartları belirlenir. Üç hafta süren tahliyeden sonra şehrin anahtarlarını teslim alır. "Böylece yaklaşık çeyrek asırdır sürmekte olan Girit'in fethi Suda, Spinalonga ve Granbusa kaleleri dışında tamamlanmış ol(ur)." (Özcan, ty:261). Paşa, aralıksız olarak on beş yıldan fazla görevde bulunmuş, "bu sürenin yaklaşık dokuz yılını cephelerde geçirmiş" tir. Tarihte "itidalli, müsamahakâr, sabırlı, azimli, ileri görüşlü; ilmin ve âlimlerin, sanatın ve sanatçıların hâmisî; babasının aksine yumuşak kalpli, dindar, âdil, rüşvet düşmanı, zeki, cömert, istişareye önem veren" biri olarak anılır (Özcan, ty:262).

Selanikli Abdi Tevfik, Osmanlı tarihinin şanlı sayfalarından birini göstermek istemiş, yirmi beş yıl süren muharebe sonunda Girit'in fethinin tamamlanması dikkatini çekmiştir. Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa devrinde iki buçuk yıl süren savaşları "pek ruhlu" bulduğundan bu dönemle ilgili bir piyes yazmak istemiştir (1337/1911:1). Yazarın eserin kaleme alınış süreciyle ilgili yaptığı bu açıklamalardan piyes kahramanı olarak Fazıl Ahmet Paşa'yı idealize edeceği anlaşılmaktadır.

Fazıl Ahmet Paşa Kandiye Kalesi'nin fethi için oradadır. Asker uzun yıllar beklediğinden Kandiye üzerine yürümek için sabırsızlanır. Paşa da bu görüştedir fakat güç bir durumla karşı karşıyadırlar. Padişah gönderdiği fermanla muharebe bir yıl daha uzarsa Osmanlı Devleti'nin erzak ve mühimmat yetiştiremeyeceğini belirtmiştir. Padişah "Bu kavga yüzünden memalik-i İslamiye'nin giriftar olduğu taab ve meşakkate bir nihayet vermek lazımdır" demiş ve Fazıl Ahmet Paşa'nın cevabını merak etmiştir. Eserde Fazıl Ahmet Paşa son derece sağduyulu ve uyanık fikirli olarak çizilmiştir. "Mektubun hafi bir maksada binaen yazılmış olduğunu anla" yan (s. 12) Fazıl Ahmet Paşa, bu yazılanların padişahın görüşü olamayacağını sezer. Çevresindekilerle istişare ettikten sonra padişaha uyarıcı bir cevap yazar. Bu sırada güvendiği bazı kişilerle de bağlantı kurar. Eserde bunların adı

belirtilmez. Yazdığı cevapta kaleyle ilgili bilgiler verir. Askerde yorgunluk olmazsa on gün gibi kısa bir sürede fethedilebileceğini söyler. "Düşmanın akçesine yahut münafıkların sözlerine himmet buyurul(mamasını)" (s. 13) ister. O "arslan" askerlerine güvenir. Düşmanın hilelerine aldanılmamalıdır. O, vatan için çalışmayı "mukaddes vazife" olarak kabul eder. Gerekirse vatan uğruna ölmelidir. Bunun herhangi bir ölüm değil "şehitlik" olduğunu belirtir. Korkuya fırsat vermez. Kandiye önlerine ticaret için gelmemiştir. Kandiye paraya tercih edilmeyecektir. O ana kadar Girit'in tamamen vatan toprağı olacağı umuduyla yaşamıştır. Bu gerçekleşeceği zamana kadar da bu umudu taşıyacaktı. "Ölürüm... Girit'ten ayrılmam" (s. 16) der.

Fazıl Ahmet Paşa Kandiye'nin fethi için büyük gayret gösterir. Daha önceleri kış aylarında ara verilen muharebe geçen kış tatil edilmemiştir. Yazar Fazıl Ahmet Paşa'yla ilgili değerlendirmeleri yakın çevresine yaptırır. Karakulak Ahmet Ağa "Fazıl Ahmet Paşa'nın siyasi tedbirleri sayesinde Venedikliler(in) kaleyi teslim mecbur olacaklar(ını)" (s. 32) söyler. Ahmet Sezai Paşa, "serdarımız ne yaman adam" diyerek onun üç sene boyunca durup dinlenmeden çalıştığını, sonunda "Girit meselesine şanlı bir netice ver"diğini belirtir. Onun bu başarıyı en çok almış olduğu siyasi tedbirler sayesinde elde ettiğine dikkati çeker. Kalenin alınmasının üç yıl sürmesini bir zayıflık olarak görmez. Çünkü "böyle muhkem bir kale, birkaç gün içinde fethedilemez" (s. 83). Kalenin alınması gerçek anlamda başarıdır.

Padişah'tan gelen fermandan Fazıl Ahmet Paşa'nın aldığı tedbirlerin ve uyarılarının dikkate alındığı anlaşılır. Yakınında bulunan düşmanları uzaklaştıran padişah, Kandiye'nin fethini istemektedir. Fazıl Ahmet Paşa zaman zaman askerin arasına adam göndererek yorgunluk belirtileri olup olmadığını tespit eder. O, askerin kuvvetine ve gayretine güvenir. Venedik sulha yanaşmazsa iki yıl değil iki asır daha gaza edebileceklerdir. Galibiyette tesadüfün yeri meselesinde yakındakilerle fikir ayrılığına düşer. Tesadüfe değil, Allah'ın yardımına inanır. Askerin manevi gücünün sağlam tutulmasını önemser. Atalarının şanlı hikâyelerini dinlemeyi seven Fazıl Ahmet Paşa, askerlerin de böyle bir yol tutmasından memnundur. Tarihteki şanlı olayların zihinlerin en yüce yerlerinde saklanması ister. Tarih yaparken gösterilen bu kahramanlıkların tarih yazarken de unutulmaması gerektiği uyarısında bulunur.

Yaptığı çalışmalar çevresindekiler tarafından övüldüğünde, bunun övgü gerektirecek bir durum olmadığını, sadece görevini yerine getirdiğini söyler. İyiliğe iyilikle karşılık vermeyi bir insanlık görevi olarak gören Fazıl Ahmet Paşa, insanın kendini besleyen, büyüten vatani için bütün kuvvetiyle çalışması gerektiğine inanır. Kandiye'nin fethini kendine mal etmez. Askerlerin sebatı, gayreti, kuvveti sayesinde başarılmıştır. Askerler çalıştıkça, fedakârlık gösterdikçe iftihar duyar. Gösterilen her başarı onu ayrı ayrı memnun eder. Ahmet Sezai Paşa, Fazıl Ahmet Paşa yerine başka biri olsaydı, bir yıl önce Kandiye'yi bir avuç altına Venediklilere bırakmış olacağını ileri sürer. "Çünkü baş öyle emrediyordu" diyerek padişahın çevresindekiler tarafından kandırıldığını, yanı başında çevrilen entrikalardan habersiz olduğunu söyler. Böyle hassas bir zamanda Fazıl Ahmet Paşa tehlikeyi sezmiştir. "Ve tamam sırasında başa öyle acı, öğütlü bir söz şırıngası yaptı ki baş hatasını anlayarak kendisini ve dolayısıyla mülkü zehirlemek isteyen hain kimselerden kurtardı. Vatanperverliğini gösterdi." diyerek Osmanlı padişahları arasında büyük bir mevki kazanmasının Fazıl Ahmet Paşa sayesinde olduğunu vurgular (s. 84). Ankebut Ahmet Paşa da onun fedakârlıklarını, yararlıklarını hatırlatır. 20 Sefer'deki hareketini örnek gösterir. Düşmanın top yağmuruna tutulan askerin morali bozulmuştur. O anda Fazıl Ahmet Paşa "bir yıldırım sürati ile ileri atılır". Düşman gemilerine yüz kulaçlık bir yerde dur(ur)". Onun bu tavrı askere gayret, sabır ve metanet verir. "Fazıl Ahmet Paşa (nın) tam vaktinde ölümünü göze alarak düşman topraklarına göğüs açması(ı)" (s. 85) 20 Sefer galibiyetini getirmiştir. Ankebut Ahmet Paşa, onun "devlete, millete ettiği iyiliklerin dünya kadar büyük, güneş kadar aşikâr" olduğunu söyler. Fazıl Ahmet Paşa'ya göre bu "vatana ufak bir iyilikte bulun(maktır)" (s. 98). Kendisinden sonra geleceklerin daha büyük iyiliklerde yapmasını ister. Ona göre asıl marifet Osmanlı bayrağının Girit'te daima dalgalanmasıdır.

Fazıl Ahmet Paşa vatanın menfaati söz konusu olduğunda taviz vermez. Venediklilerin barış anlaşması içinde "Girit adasında bir palanga bina edecek kadar yer verilmesi" (s. 94) talebine şiddetle karşı çıkar. Kaleyi fethetmek için kuvvetleri olduğunu söyler. Devletlerarası hukuk kurallarına vakıf oluşu kaleyi teslim alırken uyguladığı işlemlerde görülür. "Akdeniz'in kilidi verilir" (s. 109) sözüne karşı çıkar, kalenin verilmediğini Osmanlı tarafından zapt edildiğini belirtir. Yapılan fedakârlıkların, verilen mücadelenin göz ardı edilmesini kabul etmez.

Vuku bulan her gelişmeye dikkat edilmesini, gerekli incelemelerin yapılmasını ister. Böyle anlarda tembellik göstermenin elim sonuçlar doğuracağını bilir. Kandiye'nin kuşatılması zor bir kale olmasının yanında başka meselelerle de karşılaşır. Bunların başında düşman askerin sürekli yardım alması gelir. Erzak ve mühimmatça üstündürler. Bu durum karşısında askerin korkuya kapılmamasını ister. Gelenlerin asker değil "asker elbisesi giymiş, kızlar gibi düzen sürmüş birtakım asilzadegân" (s.17) olduklarını söyler. Osmanlı ordusunun kaleyi denizden kuşatacak donanmaya sahip olmaması korkunun diğer nedenidir. Askerlerin kendi başlarına karar almaya meyilli oluşları Fazıl Ahmet Paşa'nın mücadele etmesi gereken diğer bir meseledir. Bunu bir tehlike

olarak görür. "Askerlerin hükûmet işine karışmaya hakları yoktur" (s. 93) diyerek askerin sonuna kadar amirine tabi olması gerektiğini belirtir. Aksi takdirde kurşuna dizilmek kaçınılmaz olacaktır.

Böyle bir savaş ortamında aile fertlerinin dertleriyle de ilgilenmesi beklenir. Kardeşi Mustafa Bey'in Hasibe'ye olan karşılıksız aşkını bilir fakat bilmezden gelir. Bu konuda adil olmak ister. Söz konusu kardeşi de olsa başka insanların felaketine sebep olmayacaktır. Mustafa'nın tutarsız davranışları devam edince ona "vatan aşkı" na yönelmesini tavsiye eder.

Selanikli Abdi Tevfik, Fazıl Ahmet Paşa'yı idealize ederken onun başarılı bir asker ve devlet adamı olma özelliklerinin yanında insani yönlerini de vermek ister. Bir taraftan savaş devam ederken bir taraftan da ailesini ihmal etmemesi beklenir. Bunların yer aldığı bölümler hem piyesi hem de çizilmek istenen Fazıl Ahmet Paşa kimliğini zayıflatır. Kandiye'nin fethi gibi çetin bir görevi üstlenmiş olan Fazıl Ahmet Paşa'nın, biri kardeşi de olsa, mahiyetindeki üç askerin aşk duygularıyla bu kadar fazla ilgilenmesi abartılıdır. Bu durum yazarın bir insanı her yönüyle anlatmak isteği ile açıklanabilirse de Paşa ve görevi düşünüldüğünde gerçeklikten uzaklaşıldığı görülür.

### Akdeniz'in Kıymetkar İncisi: Girit

Bu piyeste Girit, "mukaddes ada" (s.14), "Akdeniz'in kıymetkar incisi" (s. 30), "mübarek yer", "yurdu(n) bir cüz-i mukaddesi bulunan kıymetkar ada" (s. 53), "Akdeniz'in kilidi" (s. 109) şeklinde anılır. Artık bir vatan toprağı olan bu adanın, vatanın diğer parçaları gibi, kaybedilmesi düşünülemez. Bu düşünce eser boyunca tekrarlanır. Ada'nın fethi Kandiye Kalesi'nin alınmasıyla tamamlanacaktır.

Fazıl Ahmet Paşa vatanın üzerlerine yüklediği mukaddes görevi yerine getirmeleri gerektiğini söyler. Vatan için çalışıp çabalamalı gerekirse ateşler içine atılmalıdır. "Vatanı uğrunda ölen ölmez. Şehit olur. Gaza, galebe.. Yalnız bu iki kelime zihninizde yer etmelidir." (s. 14) der. O ana kadar Girit'in vatan toprağı olacağı umuduyla yaşamıştır. Ölecek, Girit'ten ayrılmayacaktır. Vatana kazandırılmak üzere olunan bu Ada hiçbir zaman düşmana bırakılmayacaktır. Kalplerinde vatan aşkı olanların kanları pahasına alınan kaleyi düşmana terk etmeyeceklerini söyleyen Ahmet Ağa, "Osmanlılar Girit'i zapt eder, fakat vermez.. Ölür, Girit'ten ayrılmaz" (s. 18, 83) der. "Ya Girit'i almalı ya ölmeliyiz" (s. 31) diyen Hasip Efendi "istikbal(in) Girit'le kaim" olacağına (s. 30) inanır.

Padişah mübarek vatanın selameti için çalışmalarını emretmiştir. "Vatan bizi böyle günler için büyüttüştür" (s. 40) diyen Fazıl Ahmet Paşa, insanın kendini büyütüp besleyen bu vatan için bütün gayretiyle çalışması gerektiğini söyler. O ana kadar verilen mücadelelerde "Kandiye ağırlığına insan, Girit ağırlığına mühimmat" kaybedilmiştir. Vezir İbrahim Paşa'nın "Eğer bir gün gelir de bu adayı tekrar düşmana vermek lazım gelirse." (s.52) şeklindeki sözlerini tamamlamasına izin vermeyen Ahmet Sezai Paşa, Osmanlı Devleti'nde tek bir fert kalmadığında Girit'in başkasının olabileceğini söyler. "Vatan verilmez... Osmanlı Devleti payidar oldukça Girit kendisinde kalacaktır". Vezir İbrahim Paşa'nın "Bu adadan şimdiye kadar zapt ettiğimiz ... hayır, kanımız pahasına aldığımız bu yerleri Osmanlı milletinden... Osmanlılardan gasp etmek için bütün Müslümanların..." sözlerini Ahmet Sezai Paşa "bütün Osmanlıların" olarak düzelir. "Bütün Osmanlıların mahvolması lazımdır." "Osmanlı milleti inkıraz bulur vatandan ayrılmaz." "Yurdu(n) bir cüz-i mukaddesi bulunan bu kıymetkar adaya" (s. 53) göz dikenlere Osmanlı askeri fırsat vermeyecektir.

Hasibe'ye duyduğu aşka makul olamayan Mustafa Bey'e annesi Ayşe Hanım ideal olanı gösterir. Mustafa Bey annesinin üzülmesine dayanamadığını söyleyerek gerekirse onun için "her şeyden vazgeçe"ceğini, "hayatı(n)dan ziyade sevdiği askerliği terk ede" bileceğini söyler. Bunun üzerine annesi "Validen vatanındır" (s. 64) diyerek onun da fedailere karışmasını, onu büyüten besleyen vatan için çalışmasını, "canından ziyade sevdiği askerliği takdis et" mesini söyler. Çünkü vatan ancak onların gayretleri sayesinde nam salacaktır. "Vatanım hayatımdır" (s. 65) diyen Mustafa Bey ölse de yurdundan ayrılmayacağını söyler. Eğer olur da bu muharebelerden birinde ölürse Kandiye Kalesi'nin temelleri dibine gömülmek ister. "Vatan mevzuunu konu alan birçok piyeste, vatan kimi zaman bir kadına, kimi zaman bir anaya benzetilmiş, ona karşı beslenen muhabbetin derecesi bütün vasıtalar ile dile getirilmeye çalışılmıştır." Aytaş, Wiesenthal tarafından kaleme alınan *Asya'da Çernayef Yahut Türk Kahramanları* (1294) adlı piyeste Abdurrahman'ın "vatan sevgisi ile nişanlı sevgisini bir tuta(rak) tıpkı *Vatan Yahut Silistre* piyesinde olduğu gibi vatani bir kadına benzet(tiğini)" belirtir (2002:294). "Modern Türk edebiyatının ilk eserlerinden itibaren vatanın anneye benzetildiğini" söyleyen Şengül, Namık Kemal'in "Vatan Mersiyesi"nde "işgal altındaki çaresiz vatan topraklarıyla birlikte düşünüldüğünde 'bahtı kara mâder' şeklinde isimlendiril"diğine yer verir (Göçgün, 1999:345-352'den aktaran Şengül, 2015:535). Aynı yıllarda *Vatan Yahut Silistre*'nin etkisiyle yazılan *Ya Şehit Ya Gazi* adlı piyeste "vatan için 'zincire vurulmuş kadın' benzetmesi yapılır. Oyunun merkezi şahsı Abdurrahman'a göre vatan ana gibi eş gibi evlat gibi değerlidir ve namustur. Zincire vurulmuşken erkeklerin rahat olması elbette mümkün değildir." Şengül'e göre "ilk örneklerden itibaren vatan-anne (kadın) ilişkisinin kurulması vatan konusunda ferdi duyarlılığı artırmak ve vatan sevgisini topluma mal

etmeyi amaçlar" (2015:535). Vatanın kimi zaman bir sevgiliyle kimi zaman ana veya babayla kıyaslandığı da görülmektedir (Aytaş, 2015, s. 295).

Mustafa Bey tutarsız davranışlarından ötürü ağabeyi Fazıl Ahmet Paşa tarafından da uyarılır. Mustafa'dan "kalbindeki faydasız sevda yerine faydalı ve pek tatlı olan vatan aşkını koy" masını ister. Sevdanın geçiciliğine karşın vatan aşkının kalpten silinmediğini söyler. Hatta vatanını eskisinden daha çok sevmeli, "candan bir muhabbetle vatana sarıl" malıdır. "Kanlı muharebelerden sonra, Venediklilerin murdar ellerinden alınan, vatanlarından, bedenlerinden koparılan, bugün vatani(nin) en mühim bir kısmını teşkil eden" Girit'i daima korumasını söyler. Girit için ölmeli, Girit'ten ayrılmamalıdır. Ada alınmıştır. Bu vatan toprağının muhafazası için evlatlarına vasiyette bulunmalıdır. Evlatları da kendi evlatlarına bu vasiyette bulunursa Girit daima elde tutulacaktır. Tarihin Girit'in elden çıktığını hiçbir zaman yazmaması dilenir. Mustafa Bey "Osmanlı Devleti, Osmanlı milleti var oldukça Girit bizde kalacaktır (s. 96). Bunu yazdırmamak, Osmanlılara düşen bir vazife-i mukaddesdir." (s. 97) der.

Girit'in fethi son derece muhkem bir kale olan Kandiye'nin alınmasıyla tamamlanacaktır. Fazıl Ahmet Paşa Venediklilere savaş açılmasının nedeninin "korsanlık" olduğunu söyler. "Sünbül Ağa'nın sefinesiyle Mısır'a giderken Rodos açıklarında gemisinin zapt, kendisinin şehit edilmesi, emvalinin Girit'te satılığa çıkarılması" (s. 79) üzerine 1655'te Osmanlı savaş ilan etmiştir. "Tamam yirmi iki sene faydasız vuruşmalarla geçti" diyen Fazıl Ahmet Paşa, Hanya, Resmo, Laşid, İsfakiye gibi yerler alınsa da bu yerlerin "ehemmiyetsiz", "asıl mühim olan(ın) Kandiye" olduğunu söyler (s. 80).

"Osmanlı askerlerinin kuvveti ve sebatı düşman askerleri arasına nifak düşürmüş, Venediklilere yardıma gelen devletler geri çekilmeye mecbur kalmışlardır. Venediklilerin kaleyi teslim hazırlanması üzerine Fazıl Ahmet Paşa "Birçok defalar Barbaros'un, Turgut'un, Kılıç Ali Paşa'nın Akdeniz seferlerinde alınması istenilen, Sultan Ahmet zamanından beri fethi arzu edilen, Sultan İbrahim devrinde zaptı beklenen bu ada, nihayet vatanımız oluyor" (s. 79) der. Kandiye Kalesi'nin alınması, Girit'in fethinin tamamlanması demektir. Ahmet Sezai Paşa bu anı "Şu ana kadar tarih-i millimizin görmediği kıymetli bir yaprak!", Hasip Efendi de "Tarihlerin hiçbirinde Kandiye muhasarasına muadil bir kuşatmaya tesadüf edilemez" (s. 80) diyerek yüceltirler.

Kandiye sadece Osmanlılar için önem arz etmez. Yazar sulh için gelen elçilerin "Size öyle bir kale vereceğiz ki dünyada bir misli daha yoktur. Bu güne kadar da böyle bir hisara hiçbir padişah sahip olmamıştır" (s. 82) sözlerine yer verir. Yine Venedikli bir esir "Kandiye güzeldir, Kandiye büyük bir kaledir" (s. 101) diyecektir.

### **Galibiyete Gölge Düşürecek Tehlike: Askerin Manevi Kuvvetinin Bozulması**

*Girit'in Fethi 1080* adlı eserde üzerinde hassasiyetle durulan meselelerden biri de askerinin manevi kuvvetinin bozulması tehlikesidir. Böyle bir durum galibiyete düşecek bir gölge olarak görülür. Buna izin vermemek gerektiği vurgulanır. Ada'nın fethinin yirmi dört yıl gibi uzun bir süreye yayılmasının askerleri kederlendirdiği eserin başında belirtilir. "Askerler(in) zahiren ne kadar kuvvetli ise manen de o kadar kuvvetli... hayır, manen daha kuvvetli olma(ları)" gerektiği üzerinde durulur. Kandiye'nin fethi güçlü bir donanmaya sahip olunmadığı için ancak askerlerin kuvvetiyle olabilecektir. Karadan yapılacak hücumlardan başarı beklenmektedir. "Dört deniz arasına sıkışmış kalmış olan askerleri(n) cesaretlerinin kırılması(nın)" (s. 9) Kandiye'nin fethini zora sokacağı endişesi yaşanır. Umutsuzluğa kapılmama konusunda sürekli uyarılar yapılır. Fazıl Ahmet Paşa'ya göre düşmanın "erzak ve mühimmatlarının çokluğu, alet-i harbiyelerinin mükemmel olması bizi korkutamaz" (s. 18). Düşmana sürekli yardım geldiğini, kendilerinin beklediği askerlerin bugünlerde gelmezse durumun kötüleşeceğini söyleyen Zülfikar Ağa, askerler yorgun düştüğü için bir bozgun yaşanmasından korkar. Hasip de kederlidir. Onun kederi daha çok Karakulak Ahmet Ağa'ya kavuşamaması, onun sevgisini görememesindendir. Kalbindeki sevda iradesini ele geçirmiştir. Karakulak Ahmet Ağa'nın askerlerin en ön safında yer alması onu daha da kederlendirir.

Fazıl Ahmet Paşa zaman zaman askerlerin arasına adam yollayarak durumlarını öğrenir. Askerlerin manevi yönden iyi olduğunu öğrenince memnun olur. Onun memnun görünmesi önemlidir. Çünkü "bir neferin kumandanını memnun görmesi, o nefer için büyük bir şereftir" (s. 47). Manevi gücünü sağlam tutması gerekenler öncelikle askerlerin başındaki komutanlardır. Mustafa Bey'in ağlamış olduğunu gören Ahmet Sezai Paşa, "sizi gamlı gören askerlerin manevi kuvvetleri bozulmaz mı? Sizin yeisli durmanız onları şüpheye düşürüyor..." (s. 51) diyerek toparlanmasını gerektiğini söyler. Yakında Kandiye Kalesi alınacağından sevinmelidir. Mustafa Bey'in mahzunluğunun Fazıl Ahmet Paşa'ya, ondan da askerlere geçmesinden korkar. Ona kalbinde vazife aşkı bulundurarak "sevda denen ateşten" (s. 55) kurtulmasını tavsiye eder.

Fazıl Ahmet Paşa'nın 20 Sefer'deki fedakârlığı askerinin manevi gücünü ayakta tutmuştur. Düşmanın top yağmuruna tutulan asker, metrislerin birbirine geçtiğini görünce kederlenir. Bunun üzerine "Fazıl Ahmet Paşa bir yıldırım sürati ile ileri atıldı. Düşman gemilerine yüz kulaçlık bir yerde durdu. Bu duruş asâkir-i İslam'a gayret, sabır ve metanet verdi" (s. 85). Fazıl Ahmet Paşa'nın tam vaktinde ölümü göze alarak kendini ileri atması askerinin manevi gücünün korunmasına vesile olmuş, böylece 20 Sefer muharebesi kazanılmıştır.

Askerin maneviyatını yükseltmek için tutulan yol tarihteki şanlı günlerin hatırlanmasıdır. Güç kazanmak için tarihe dayanmayı önce Hasip Efendi'de görürüz. Karakulak Ahmet Ağa'nın padişah tarafından gönderilen yardımı az bulması üzerine "Bugün bu dört beş parça gemiyi alan milletin, yarın da dehşetli bir donanma çıkaracağından emin ol" masını ister. "Birden iki yüz tekneyi denize indirdiğimiz hatırında mı?" der. Sokollu'nun sözlerini hatırlatarak Osmanlı Devleti'nin bugün de "gemilerinin çeliklerini gümüşten, halatlarını ipekten, yelkenlerini atlastan yapmaya muktedir" (s. 30) olduğunu belirtir. Osmanlılar Kandiye'yi donanmasız da alabileceklerdir. Yazar, yaşlı bir adam vasıtasıyla tarihin şanlı günlerini anar. Vezir İbrahim Paşa orduyu teftişe gittiğinde askerlerin yaşlı bir ağanın anlattığı savaş hikâyelerini dinlediğini görür. Yaşlı adam Osmanlı padişahları arasından Fatih gibi bir padişahın yetişerek İstanbul'u fethetmek için gemilerini karadan yürüttüğünü, Yavuz'un "Çaldıran'da Şah İsmail'in hükümetini başına çaldı"ğını, (s. 44) kaptanlar arasından Barbaros'un Akdeniz'e hâkim olduğunu, Köprülü Mehmet Paşa'nın dünyaya gelerek devletin yapısını güçlendirdiğini, yakın zamanda da Fazıl Ahmet Paşa'nın Macarlarla şanlı bir muahede imzaladığını anlatmaktadır. Bu kahraman silsilesini saydıktan sonra yarın bir başkasının yetişeceğini söyler ve arkadaşlarıyla talime başlar. Fazıl Ahmet Paşa bu yaşlı askerin anlattıklarından memnuniyet duyar. O da atalarının savaş hikâyelerini dinlemeyi sevmektedir. "Bu gibi şanlı günleri zihninizin en âli yerlerinde saklamalıyız. Bu günler şanlı tarihimizin en kıymetli yapraklarıdır." (s. 47) diyerek özellikle tarih yazarların bugünleri unutmamasını ister. Böyle tarihi anlar bir milletin ihtiyaç duyduğu anda sığındığı, manevi yönden beslediği kaynak olacaktır.

Yirmi dört yıl süren savaşın verdiği yorgunluk, düşmanın sayıca ve mühimmatça üstün olması, güçlü bir donanmaya sahip olamayıp, düşmana gelen yardımlar, dönem dönem yapılan hücumların sonuçsuz kalmasının askerin manevi gücünü sarsacağı korkusu yaşanır. Manevi bünyenin sağlam olması galibiyette en önemli unsur olarak görülür. Bunun sağlanması için bazı tedbirler alınır: 1. Komutanlarda görülebilecek endişenin askere sirayet etmemesi için onlara hiçbir zaman umutlarını kaybetmemeleri, sonuna kadar zafere inanmaları telkin edilir. 2. Tarihteki şanlı hikâyeler hatırlatılarak askerin manevi bünyesi beslenir. 3. İnsanın kalbini güçsüz düşürebilecek olan "aşk" duygusunun yerine, onu her an canlı tutacak olan "vatan sevgisi" nin konulması tavsiye edilir.

### Tesadüf mü Gayret mi?

Galibiyette tesadüflerin rol alıp almadığı tartışması piyeste anlaşmazlığa düşülen konulardan biridir. Vezir İbrahim Paşa'nın, 6 Sefer galebesinin biraz da tesadüfün yardımıyla olduğu görüşüne Fazıl Ahmet Paşa karşı çıkar. Bu başarının askerin kuvvet ve gayretleri sayesinde kazanıldığını söyler. Tesadüfün yardımına inanan sadece İbrahim Paşa değildir. Ahmet Sezai Paşa tesadüfe herkesin inanması gerektiğini ileri sürer. Kanıt olarak 16 Sefer'de İstinye Adası'ndan kaçan Müslüman bir esirin Osmanlı askerleri arasına sokulmasını gösterir. Bu Müslüman esir Fazıl Ahmet Paşa'yı görmüş, düşman askerlerinin muharebe için hazırlandıklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Fazıl Ahmet Paşa'nın 20 Sefer gazasına hazırlandığını, eğer böyle bir "tesadüf" olmasaydı Fazıl Ahmet Paşa'nın savaşı kazanamamış olacağını ileri sürer. Paşa bu tesadüf sayesinde askerlerin hazırlanması için fermanlar göndermiş, tedarik edilen beş yüz süvariye tabya civarına nöbet için yerleştirmiş, deniz kenarındaki toplara hazır olmaları için emir vermiştir. Sonunda üç saatlik kısa bir zaman zarfında düşman askerlerini yenmişlerdir. Fazıl Ahmet Paşa, Ahmet Sezai Paşa'nın 20 Sefer başarısını bu "tesadüf" e bağlaması karşısında sessiz kalır. Vezir İbrahim Paşa Osmanlı askeri tarafından atılan bir güllenin düşmana isabetini "tesadüf" olarak değerlendirirken Fazıl Ahmet Paşa güllenin "tesadüf etme"diğini, Osmanlı askerleri tarafından "tesadüf etti"rildiğini söyleyerek buna karşı çıkar. Tesadüften bir şey çıkmayacağını belirtir. Asıl belirleyicinin askerin gayretini olduğunu savunur. Vezir İbrahim Paşa tesadüfün rolü düşüncesinde ısrarcıdır. Ona göre "Tesadüf bazı hükümdarların kılıçlarını lekelediği gibi bazen de lekeli nâsiyeleri ışıldadır. Tesadüf bir milleti batırıyorken diğerini yükseltir. Tesadüf! Kâh bir milletin bekasına sebep olur. Kâh inkırazına!" (s. 50). Bu sözler üzerine Fazıl Ahmet Paşa bir milletin, bir hükümetin bekasının ordusuyla, donanmasıyla sağlanacağını belirtir. "Askersiz, kumandansız, kuvvetsiz yaşayacak hangi millet. Hangi hükumettir" (s. 50) diyerek bunlar olmadan hiçbir hükümetin payidar olamayacağını söyler.

Osmanlı ordusu içinde Venedikliler ile Fransa askerlerinin arasının bozulduğu haberi yayılır. Başta bunun bir hile olabileceği, uyanık olunması gerektiği düşünülse de bu söylenti dikkate alınır. Düşman askerleri arasına nifak düştüğünden Fransa, Dalmaç, Papa askerlerinin çekilme kararı tartışılır. Vezir İbrahim Paşa "düşmanın arasına nifak düşmesi(ni) de bir eser-i tesadüf" olarak yorumlar. Fazıl Ahmet Paşa ise bunun "tesadüf" değil, bunun "bir avn-i İlahi, bir inayet-i Rabbani" (s. 78) olduğunu söyler. Fazıl Ahmet Paşa tesadüfe değil, Allah'ın yardımına ve askerin gayretine inanır.

Venedikliler kaleyi teslim karar vermişlerdir. Anlaşma tesadüf ile değil Fazıl Ahmet Paşa tarafından gönderilen Vezir İbrahim Paşa, Penayut Efendi, Karakulak Ahmet Ağa ve Zülfikar Ağa'nın gayretleri sayesinde

imzalanabilecektir. Fazıl Ahmet Paşa'ya göre Osmanlı askerlerinin dayanma gücü karşısında düşman askerleri arasına nifak düşmüştür.

### Sonuç

*Girit'in Fethi 1080* adlı piyese 1327/1911'de Selanikli Abdi Tevfik tarafından yazılmıştır. Eserde Girit'in fethinin tamamlanması demek olan Kandiye Kalesi'nin alınışı anlatılır. Vatan sevgisinin işlendiği eserde büyük fedakârlıklarla elde edilen toprakların kaybedilemeyeceği düşüncesi ısrarla vurgulanır. Eserin yazılış tarihi olan 1910, yayımlanma tarihi olan 1911 Ada'nın siyasi olarak yoğun sarsıntılar geçirdiği yıllardır. Piyesin yazıldığı tarihle, Girit'in tamamen elden çıktığı tarihin birbirine yakın olması yazarın neden böyle bir eser kaleme aldığını açıklamaktadır. Selanikli Abdi Tevfik, bu piyeste kaybedilmekte olan Girit için son bir çağrı yapmak ister gibidir. Bunu yaparken Türk tarihine yönelir. İşleyeceği örnek yine Girit'tendir. Bu vatan parçası maddi ve manevi kayıplar verilerek yirmi beş yıl süren zorlu bir mücadeleden sonra fethedilmiştir. Eserde Osmanlıya son bir gayretle bu vatan parçasına sarılma gücü vermek istenir. 1821'den itibaren Ada'da vuku bulan olaylar karşısında gereği gibi tedbir alınmaması eleştirilir.

Selanikli Abdi Tevfik bu piyese yazarken iki amaçla tarihe yönelmiştir: 1. Tarihteki kahramanlıklar hatırlatılarak zor durumdaki millete manevi güç kazandırmak. 2. Vatan toprağının kaybıyla ilgili dönemi ve idarecileri dolaylı yoldan eleştirmek.

Eserde, Namık Kemal'in vatan sevgisi üzerine yazdığı *Vatan Yahut Silistre* adlı piyesinin etkisi görülmektedir. Vatan sevgisinin işlenmesi, vatanın kadına benzetilmesi, sevdiği erkek uğruna asker kılığına girerek savaşa giden Hasibe ilk göze çarpan etkilerdir. Tanzimat'tan itibaren vatan sevgisinin işlendiği eserlerde vatanın kadına benzetilmesi bu eserde de görülür. Vatan insanı besleyip büyüttüğü için anadır, korunması gereken namustur.

Yazar ideal kahraman olarak Girit Kumandanı Fazıl Ahmet Paşa'yı yüceltir. Paşa vatan için canını vermekten çekinmeyen, uyanık, sağduyulu, tevazu sahibi, siyasi işleyişi bilen bir devlet adamı olarak çizilir. Girit meselesinde padişah'tan daha hassas ve uyanık olduğu vurgulanır. Selanikli Abdi Tevfik, Fazıl Ahmet Paşa'yı ele alırken devlet adamlığı ve askerliğinin yanında insani yönlerini de vermek istemiştir. Paşa'nın çevresindekiler ve aile fertleriyle olan ilişkilerinin anlatıldığı bölümlerde gerçekten uzaklaşıldığı, abartıya varıldığı görülür. Bu bölümler eserin aksayan yönlerinden biridir. Düşmanın sayıca ve mühimmatça üstün olması, güçlü bir donanmaya sahip olmayış, askerinin manevi kuvvetinin bozulma tehlikesi, olayları yorumlamada çevresindekilerle düştüğü fikir ayrılıkları, askerinin kendi başına hareket etme isteği/belirtileri Fazıl Ahmet Paşa'nın mücadele etmesi gereken sorunlardır.

Piyeste Hasibe ile Karakulak Ahmet Ağa'nın aşkı ve Mustafa Bey'in Hasibe'ye duyduğu karşılıksız aşk Kandiye'nin fethi için verilen mücadelelerle dönüşümlü olarak işlenir ve geniş yer tutar. Aşk duygusu vesilesiyle esere dâhil edilen kadın-erkek ilişkilerine dair yorumlar gerçeklikten uzaktır. Kadınların aldatılma tehlikesi üzerine gelişen konuşmalar eseri aksatmaktadır. Yazar, bir aşk hikâyesi çerçevesinde vatan sevgisinin bütün aşklardan üstün olduğunu vurgulamak istemiş, fakat yersiz bir şekilde kadın hakları meselesine girerek konuyu dağıtmıştır.

### Kaynaklar

- Akı, Niyazi. Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I. İstanbul:Dergâh Yayınları, 1989.
- Akyüz Sizgen, Berna. "Silahçı Tahsin'in Girit Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 59(2017):201-227. [dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318252](http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318252).
- Aytaş, Gıyasettin. Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi. Ankara:Akçağ Yayınları, 2002.
- Cenap Şehabettin."Mekup". 5-6. Girit'in Fethi 1080. Dersaadet:Matbaa-i Nefâset, 1327/1911.
- Gemici, Nurettin. "Girit'e Ait 1870 Tarihli Bir Belge". İstem 13(2009):281-287. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260802>.
- Gülsoy, Ersin. "Kandiye". İslam Ansiklopedisi. 24:303-305. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. 29.11.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kandiye>.
- Hüseyin Daniş. "Mektup". 7. Girit'in Fethi 1080. Dersaadet:Matbaa-i Nefâset, 1327/1911.
- Oktay, Gülçin, "Kılık Değiştirmenin En Makbul Hâli: Erkeksi Kadın Versus Kadınsı Erkek". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(2020):337-360. 13.12.2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1022779>.
- Özcan, Abdülkadir. "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa". İslam Ansiklopedisi. 26(ty):260-263. İstanbul:Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 29.11.2021. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/26/C26008504.pdf>.
- Selanikli Abdi Tevfik. Aşk. İstanbul:Teshîl-i Tıbaât Matbaası, 1329/1913-1914.
- Aşk ve Gönül ile Âşık'ın Sohbeti. Haz. İsmail Toprak. İstanbul:Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Bir Kelime... Müthiş Bir Felaket. Konstantiniye (İstanbul):Meziyet-i İktisadiye Matbaası, 1900.
- Girit'in Fethi 1080, Dersaadet:Matbaa-i Nefâset, 1327/1911.
- Şengül, Abdullah. "Türk Tiyatrosunda Tarih". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic 4/1-II(Winter 2009):1931-1987. 10.03.2022. [arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/4/1-2/arastirmax-turk-tiyatrosunda-tarih.pdf](http://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/4/1-2/arastirmax-turk-tiyatrosunda-tarih.pdf).
- "Çanakkale Savaşı'nın Yüzüncü Yılında Türk Edebiyatında Savaş ve Kadın-Türk Tiyatrosu Örneği". Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (100. Yıl) 18(Bahar 22015):533-549. [dergipark.org.tr/tr/download/article-file/45170](http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/45170).
- Töre, Enver. "Türk Tiyatrosunun Kaynakları". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic 4/1-II(Winter 2009):2181-2348. 10.03.2022.[turkoloji.cu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/enver\\_tore\\_turk\\_tiyatrosunun\\_kaynaklari.pdf](http://turkoloji.cu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/enver_tore_turk_tiyatrosunun_kaynaklari.pdf).
- Tukin, Cemal. "Girit". İslam Ansiklopedisi. 14:85-93. İstanbul:Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1996. 29.11.2021. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/14/C14004945.pdf>.
- Yalçın, Alemdar. II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi. Ankara:Akçağ Yayınları, (2. Baskı). 2002. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> <http://sozluk.gov.tr>

# A PLAY WRITTEN ON THE LOSS OF CRETE: CONQUEST OF CRETE 1080

Hülya Ürkmez

## ABSTRACT

The events and people giving directions to the history have been of a rich source to the litterateurs. The experiences lived in the history continue to lead the way as a topic to the literary works in later periods. A writer or a poet faces towards the history with various purposes such as to create a sense of history, learn lessons, strengthen spiritual body, and criticize an era safely. In the play called The Conquest of Crete 1080 written by Abdi Tevfik of Thessaloniki in 1327/1911, it is seen that the writer embraces a historical event to elevate the spiritual power of his nation and to criticize a specific era. The topic covered in this literary work is the problem of Crete which had never lost its actuality both during the period when the event took place and when it was exhibited as a play. In this literary work in which patriotism and the idea that part of the fatherland annexed with great sacrifices should not be lost are covered, the impact of the play Fatherland or Silistria by Namık Kemal is quite visible. Crete had a strategical importance for the Ottoman Empire for its hegemony in the Mediterranean. The conquest of the island was completed after challenging fights that had lasted around twenty-five years. Candia siege which concluded the conquest of Crete is covered in the play. In the play, the first campaigns which took place twenty-five years before the invasion of the fortress with flashbacks and the fights on the borders of Candia two and half years ago are revealed. It has been seen that the play The Conquest of Crete 1080 had not been transcribed into the Latin Alphabet. There is limited information about Abdi Tevfik of Thessaloniki and his literary works in the sources. In this study, I have aimed at contributing to the history of Turkish literature to some extent by analyzing a play on the loss of Crete.

**Keywords:** Abdi Tevfik of Thessaloniki, Crete, Candia, history, play, fatherland

<sup>i</sup> Bu çalışmada yapılan alıntılar Selanikli Abdi Tevfik. *Girit'in Fethi 1080*, Dersaadet:Matbaa-i Nefâset, 1327/1911 baskısına aittir.

<sup>ii</sup> *Girit* adlı piyes, *Girit'in Fethi 1080*'den bir yıl önce 1326/1910'da Silahçı Tahsin tarafından yayınlanmıştır. Eser, "Girit adasındaki Müslüman Türk halkın sürdürdüğü elim hayatın yansıtılması ve onların gördüğü zulüm nedeniyle vicdanlarda oluşan yaranın bir kez daha kanatılması amacıyla kaleme alınmıştır" (Akyüz Sizgen, 2017:201). Eserle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Berna Akyüz Sizgen, "Silahçı Tahsin'in Girid Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59(2017), s. 201-227.

<sup>iii</sup> Selanikli Abdi Tevfik'le ilgili bilgiler sınırlıdır. *Bir Kelime... Müthiş Bir Felaket* adlı piyesini 1900 yılında yayımlamıştır. Eser için "milli ve hissi facia üç perde" ibaresi düşülmüştür. Eserde işlenen "vaka hakiki olup üç yüz yirmi beşte cereyan etmiştir" (Selanikli Abdi Tevfik, 1900:2) açıklamasına yer verilmiştir. Alemdar Yalçın bu eseri, "evlilik münasebetlerinde, kadının erkek karşısında kanunî hak ve muhafazasının olmamasını tenkit eden" piyesler içinde sayar. "Yabancı bir kadınla evlilik dışı münasebet kuran Kani Bey'in karısının içinde bulunduğu kötü durum anlatılır." Yazar bu piyeste "kadın hakları ve feminizm(in) müdafaa edil(diğini)" belirtir. Eserin 1327/ 1900'de basıldığı bilgisi yer alır. (2002: 207).

Selanikli Abdi Tevfik'in *Aşk* adlı eseri 160 sayfadan oluşmaktadır. Eserin sonunda A(yın). Tevfik imzası ve 3 Kânunusani 327/16 Ocak 1912 tarihi yer alır. Eser 1329/1913-1914'te İstanbul'da basılmıştır. Bu eser İsmail Toprak tarafından Latin harflerine aktarılmıştır (2015).

J. Colombe'dan *Jurnalimden Birkaç Yaprak* (1308/1891) adıyla 48 sayfalık bir roman çevirisi vardır.

Dergilerde Selanikli Abdi Tevfik imzasıyla, çoğunluğu çeviri olmak üzere, yazılara rastlanmıştır:

Selanikli A(yın). Tevfik, "Fusûl-i Hamse-i Hayat (Kontes Doslan)", *Kevkebü'l-İlm*, 3(16 Rebiyülevvel 1302/4 Ocak 1884), s. 78-80; Selanikli A(yın) Tevfik, "Arzularım (Thomas'dan Tercüme)", *Şafak*, 3(16 Mayıs 1301/28 Mayıs 1885), s. 60-61; Selanikli A(yın). Tevfik, "Tuhaf Bir Dua", *Şafak*, 6(1 Temmuz 1301/13 Temmuz 1885), s. 160; Selanikli A(yın). Tevfik, "Tuhaf Bir Dua", *Şafak*, 7(16 Temmuz 1302/28 Temmuz 1885), s. 184; Selanikli A(yın). Tevfik, "Zavallı Çiçek!", *Gülşen*, 20(3 Temmuz 1302/15 Temmuz 1885), s. 78-79; Selanikli A(yın). Tevfik, "Manzum Bir Mersiye'nin Nazmen Tercümesidir", *Hamiyyet*, 7(15 Temmuz 1302/27 Temmuz 1886), s. 50-51; S(in). A(yın). Tevfik, "Dostluk", *Kevkebü'l-İlm*, 5(16 Rebiyülahir 1302/2 Şubat 1885)s. 135-137; S(in). A(yın). Tevfik, "Saadet", *Kevkebü'l-İlm*, 5(16 Rebiyülahir 1302/2 Şubat 1885), s. 150-151; S(in). A(yın). Tevfik, "Bir Hitab-ı Âşıkâne (Victor Hugo'dan)", *Kevkebü'l-İlm*, 6(1 Cemaziyülevvel 1302/16 Şubat 1885), s. 179; S(in). Tevfik, "Zavallı Valide", *Kevkebü'l-İlm*, 7(16 Cemaziyülevvel 1302/3 Mart 1885), s. 205; Selanikli A(yın). Tevfik, "Birkaç Söz", *Kevkebü'l-İlm*, 10(1 Recep 1302/16 Nisan 1885), s. 305-307; Selanikli A(yın). Tevfik, "Kitabe-i Seng-i Mezar", *Kevkebü'l-İlm*, 11(16 Recep 1302/1 Mayıs 1885), s. 329; Selanikli Abdi Tevfik, "Bir Validenin Kızına Nasihati (Victor Hugo'dan)", *Nahid*, 7(20 Recep 1304/1 Nisan 1303/13 Nisan 1887), s. 50-51; Selanikli Abdi Tevfik, "10 Temmuz", *Musavver Muhit*, 36-37/14-15(10 Temmuz 1325/13 Temmuz 1909), s. 412-413. 1895'te *Asır* gazetesinde ve 1897 tarihli *Mütalaa* mecmuasında Abdi Tevfik imzalı yazılara rastlanmıştır. Selanikli Tevfik Efendi, S(in). Tevfik ve sadece Tevfik olarak da geçmektedir. Cenap Şehabettin'in *Girit'in Fethi 1080* adlı eserin başında yer alan değerlendirmesi de göz önüne alındığında bu bilgilerin teyide muhtaç olduğu görülür. Cenap Şehabettin bu yazısında eserdeki aksaklıkları Selanikli Abdi Tevfik'in "yaşının küçük olması ve tecrübesinin az olması" na bağlamıştır (Cenap Şehabettin, 1327/1911:5).

<sup>iv</sup> Gülçin Oktay, tarihi örnekleri göz önünde bulundurarak kılık değiştirmeyi tek cins ile sınırlandırmaz. Kılık değiştirmeyi T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* (1874), Ahmet Mithat Efendi'nin *Dürdane Hanım* (1882), Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* (1873) ve Ömer Seyfettin'in *Yalnız Efe* (1918) eserlerindeki kadın karakterler; Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* (1872), Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâhın Bey ile Râkım Efendi* (1876), Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1896), Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şık* (1888) romanlarındaki erkek kahramanlar üzerinden ele alıp inceler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülçin Oktay, "Kılık Değiştirmenin En Makbul Hâli: Erkeksi Kadın Versus Kadınsı Erkek", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2020), s. 337-360.

<sup>v</sup> Alemdar Yalçın, Zekiye'nin benzerleri hakkında bilgi verir. Bunlardan biri olan 5 perde ve 1 tabloda oluşan Abdurrahman Ali'nin *Devlet-i Aliye-İtalyan Muharebesi Yahut General Kanova'nın Nedameti* adlı piyeste, Gülfem "erkek kıyafetinde savaşımlar arasındadır." "Sâid'le Gülfem'in aşkları, vatan sevgisi ve muharebeye iştirak gibi unsurlar(ın) *Vatan Yahut Silistre*'nin kötü bir kopyası gibi" olduğunu belirtir. (2002: 140-141). Melikzâde Fuat tarafından yazılan ve dört perdeden oluşan *Edirne Müdafası Yahut Şükrü Paşa* (1329/1913) adlı piyeste de bu etki görülmektedir. "Muhib ve Münîre'nin aşkları, Münîre'nin erkek adı ile asker kılığında harbe gitmesi Zekiye'yi hatırlatmaktadır." (2002:145-146). Muhittin Mekki'nin *Vatan Daha Güzel* adlı piyesinde seferberlik emri alan Bedîi Bey alay komutanı olarak Erzincan'a gider. Bedîi Bey'in kızı, hanımı ve hizmetçisi de gönüllü olarak savaşa katılırlar ve hemşirelik görevini üstlenirler (2002:152-153).

Mehmet Sadettin'e ait olan *Tuna Yahut Zafer* (1290/1873) adlı piyes de *Vatan Yahut Silistre*'nin etkisinde yazılmıştır. Eserde Mehmet annesinin teşvikiyle gönüllü olarak askere gitmeye karar verir. Bunu duyan nişanlısı Ayşe üzülür, savaşa katılmasına karşı çıkar. "Ancak Mehmet'i *Vatan Yahut Silistre*'deki İslam Bey gibi, kararından döndüremeyeceğini anlayınca, o da Zekiye gibi erkek kılığına girerek onun arkasından askere gitmeye karar verir. Kızının kararını öğrenen baba onu bu düşüncesinden vazgeçirir." (Aytaş, 2002:288).